

МЕТАФОРИЧНА ЗНАЧЕЊА ЖИВОТИЊСКИХ НАЗИВА У ФУНКЦИЈИ ИЗРАЖАВАЊА МОЋИ У СРПСКОМ ЛЕКСИЧКОМ СИСТЕМУ И ЈАВНОМ ДИСКУРСУ¹

Сажетак: Предмет нашег рада је лексиколошка и лингвокултуролошка анализа животињских назива који у секундарним семантичким реализацијама пројектују идеју моћи, било да је у питању политичка, економска, војна или нека друга моћ (на пример, представљање Србије као „економског тигра” у медијима и сл.). Циљ нам је да се кроз анализираних примере утврде релевантни лексички механизми који доводе до преноса номинације са животиње на одређени појам који обликује функцију моћи као одређене снаге, утицаја, силине и сл. У истраживање укључујемо и лингвокултуролошке аспекте који треба да рефлектују аксиолошке ставове српске лингвокултуролошке заједнице према представницима одређених животиња који носе симболику моћи и да утврде културолошке околности које у српском јавном дискурсу и лексичком систему творе мрежу симболичких односа између човека (или каквог другог појма) и животиње на релацији моћ–слабост/подаништво.

Кључне речи: називи животиња, моћ, јавни дискурс, лексички систем, држава, метафора

1. Предмет и циљ рада

1.1. Предмет нашег рада јесу називи животиња који у примарној семантичкој реализацији денотирају представнике различитих животињских врста, а у секундарној реферишу на одређене појмове преко којих се пројектује идеја моћи, било да се она односи на човека, артефакт или неки апстрактни ентитет, као што је нпр. држава, економија, односно било да се односи на а) индивидулану или б) институцијалну (социјалну) моћ (Katnić-Bakaršić, 2012: 17). Циљ рада је да покажемо како се преко зоонимских метафора, било да је у питању њихова употреба у јавном дискурсу² или да су посредни значења забележена у речницима српског језика, емитује идеја о моћи као о „делотворној снази, ути-

¹ Истраживање спроведено уз подршку Фонда за науку Републике Србије, 7750183, Јавни дискурс у Републици Србији – PDRS / This research was supported by the Science Fund of the Republic of Serbia, #GRANT 7750183, Public Discourse in the Republic of Serbia – PDRS.

² У контексту дискурса овде ћемо се ограничити на његову дефиницију језика у употреби (Katnić-Bakaršić, 2012: 15), па и шире схваћеног језика медија у који би спадале и друштвене мреже, портали и извори на интернету.

цају, дејству (нечега); јачини, ефикасности, сили” (РСАНУ) и сл. Такође, један од циљева рада јесте да утврдимо које животиње у српској култури и језичкој слици света својим особинама, понашањем, изгледом или ставовима језичке заједнице према њима пројектују особине моћи, на које аспекте друштва или појединца се та моћ односи, односно шта репрезентује, али и који су то релевантни лексички механизми и изванлингвистички (аксиолошки) фактори који доводе до преноса номинације са животиње на представнике, односно носце особина моћи. Анализирани примери требало би да нам пруже извесне одговоре о односу моћи у друштву, друштвеним и језичким стереотипима према животињама и како се моћ путем зоонимских метафора економски, политички и симболички доживљава и распоређује.

1.2. Као основни извор грађе користили смо *Речник САНУ*, а грађу смо допуњавали примерима из референтних речника српског језика и речника жаргона: *Речника српскохрватскога књижевнога језика* (РМС), *Речника српскога језика* (РСЈ 2007), *Двосмерног речника српског жаргона и жаргону сродних речи и израза* Д. Андрића (РСЖ, 2005), док смо примере „језика у употреби” бележили ексцерпцијом примера са корпуса српског језика као што су: *Sketch Engine, Serbian Web* (srWaC 1.2 processed by RFTagger v1) и *СрпКоп2013* (2013).³

2. Теоријска разматрања

2.1. Код свих народа животињама се приписују симболична значења и људске особине, о чему сведоче басне, бајке, митови и легенде. Људске заједнице су одувек биле више или мање повезане са животињским светом, па су људи на различите начине исказивали свој однос према животињама придавајући им различите особине (Вагџот, 2014: 483). Животињско царство, како се истиче у досадашњим истраживањима, једно је од најмоћнијих извора пројектовања особина животиња на особине људских бића (Киећука, Клепарски, 2005: 86), од чега се посебно издвајају људске карактерне особине (између осталог интелигенција, карактер, сексуалност и др.), али и на друге аспекте реалности који су у вези са различитим материјалним реалијама, апстрактним појмовима, природом, деловима народне културе и живота и сл. (в. Новокмет 2020). Полазна зоолошка лексема у својој семантичкој структури обично има или неку перцептивну, дијагностичку компоненту или компоненту засновану на колективној експресији⁴ о постојању какве особине која је својствена човеку или се може приписати човеку (Гортан Премк, 2004: 107) или пак неком другом појму да би развила ново значење у оквиру исте номинације. Кључне полазне компоненте концепта одређене живо-

³ *Корпус савременог српског језика* који се израђује на Математичком факултету у Београду (JeRTeh – Друштво за језичке технологије и ресурсе).

⁴ Семе колективне експресије носе у себи различите екстралингвистичке и национално предодређене садржаје о томе како се тај појам оцењује и прихвата у друштву. Оне се темеље на искуству и суживоту с различитим животињама, али могу бити и резултат устаљеног доживљаја животињског понашања, који се махом ослања на културолошке предрасуде (Новокмет, 2019: 308).

тиње, које се преносе на неки други појам, поред сема колективне експресије, представљају и њихова величина, станиште, изглед, понашање, однос са људима (тј. различити аспекти друштвене корисности одређене животиње са становишта језичке заједнице) (в. Wierzbicka, 1985; Martsa, 1999).

3. Идеја за истраживање

3.1. Једну од основних поставки идеје да се кроз метафорично активираних животињске називе могу пројектовати различити односи моћи у језику и друштву добили смо од Н. Висковића, који је активно проучавао улогу животиња у политичкој теорији, симболици и идеологији. Преко идеја Платона и Аристотела, али и Библије, он закључује да су се моћници и владари одувек односили према народу као према *марви* и *стаду* (Visković, 1995: 143):

„Ne slučajno moćnici oduvijek sebe zamišljaju i predstavljaju kao *orlove*, *lavove* okrunjene grivama, *tigrove*, *vukove* i *lisice* – sve redom predatori, mesožderi, plemenite, mudre ili naprosto agresivne i grabežljive zvijeri koje vladaju nad masom zastrašenih, glupih i pokornih *goveda*, *ovaca*, *pasa* i *magaraca*, te nad prljavim i štetočinskim bićima iz reda *svinja*, *štakora*, *zmija*, *miševa*, *crva*, *parazita* itd.” (И. 144).⁵

Н. Висковић подсећа да кроз анализу симболике моћи од Езопа па преко Палтона до Макијавелија видимо да најлегитимније облике власти симболишу *орао* и *лав* (често као мотиви грбова и застава), а да проблематичне, али нужне видове политике оличава *лисица*, док тиранску или бруталну власт оличава *вук* (Visković, 1995: 144).

3.2. Такво обележје проналазимо и у српском језику, нпр. код лексеме *лав* (’који је због снаге и издржљивости назван царем животиња’, РСАНУ), чије се особине крволочног месождера и представника доминантне фигуре у природном ланцу исхране културолошки перципирају кроз вредности антропоцентризованих особина моћи, снаге и ауторитета, док се *орао* види и као **2. фиг.** ’симбол државне, династичке и сл. власти, снаге, моћи, победе’ (РСАНУ), али и као **1. б. фиг.** ’јунак, херој’ (РСАНУ). Дакле, и *лав* и *орао* могу се перципирати као представници и носиоци конкретне, физичке манифестације моћи (физичка снага, храброст, јунаштво, несутрашивост) из животињског света (примери 1 и 2), али и оних атрибута који се могу приписати институционалној моћи, дакле као симболи⁶ династичке или државне војне, економске и уопште националне моћи (пример 3).

⁵ С друге стране, мржња и агресија према политичком непријатељу исказује се одувек епитетима анимализирања противника: *нас*, *шакал*, *хијена*, *свиња*, *змија*, *звер*, *аждаја*, *штакор*, *гамад*, *црв*, *пијавица*, *камелеон*, *паразит* (И. 151).

⁶ Таква махом позитивна симболика анималистичке моћи преноси се и у економско-пословну, али и националну иконографију. Изразито позитивна конотација појмова *тигар* и *лав* потврђује се кроз делатност маркетинга и брендирања; наиме, два позната домаћа брэнда носе називе *Тигар* и *Лав* (која се додатно оснажује и другим прозводима, као што су *тигрова маст*, лепак *тигар*, сладолед *тигар*, *лавља канџа* и др.). Управо се симболичком улогом ових животиња, која асоцира на снагу, издржљивост, величину, моћ итд. настоји да и производи, који се доводе у везу са њима, буду обележени сличном конотативном вредношћу (в. Новокмет 2020).

1) Пронесе их тужно, побијене лаве ... | Кржаве јунаке без награде, славе (Панд. 5, 110, РСАНУ); 2) Устаде један професор и узме говорити о ... српским орловима, о шкргуту зуба и плачу бедне раје (Доман. 6, 362, РСАНУ); 3) Кад је оно српском орлу крила | На Косову срећа саломила ... | Па је овде крила обадвоја | Близу неба излечио своја (Радич. 2, 87, РСАНУ).

3.3. На другом крају тог симболичног ланца моћи могу бити они представници животињског света, односно њихови пандани у људском, који не поседују никакву моћ, ни институцијалну ни индивидуалну (као што су нпр. *овца*, *гове-до*, *магарац* и сл.). Њихове особине, перцепција у језичкој слици света, статус у прецедентим текстовима, фолклору, литератури (бајке, басне⁷ и сл.) и религији квалификују их као симболе слабости (физичке и духовне), али и кукавичлука, поводљивости и сл. Секундарне метафоричке релације показују нам да су такве животиње нпр. *зец* (1. б. 'онај који се веома боји, плаши, плашљивац, кукавица', РСАНУ), *миш* (1. б. 'слабић, страшљивац, кукавица', РСАНУ), *кукавица* (5. а. 'особа која нема довољно храбрости, одважности, плашљивац, страшљивац, слабић', РСАНУ), *пиленце* (2. фиг. б. 'бојажљива, плашљива особа', РМС), *овца* (4. а. 'сувише простодушна наивна особа, безазлена, кротка особа, мирна, бојажљива', РСАНУ), али и оне које се у секундарној реализацији намећу као представници физичке слабости, мршавости, нејакости, нпр. *глиста*, *дропља*, *комарац*, *буша*, *црв*, *прч*, *мрав*, *кењац*, *чворак*, *пиленце*, *крча* и сл.

4. Типови моћи које ћемо разматрати у раду

4.1. Моћ се може дефинисати као способност појединаца и институција да утичу на понашање и животе других људи и/или да их контролишу (Weber, 1998: 114, према Katnić-Bakaršić, 2012: 17), а база такве моћи темељи се на неком од следећих фактора: *сила* (војска или одређене милитантне групе); *новац* (богаташи); *статус* (нпр. друштвено престижни положај и сл.); *слава* (спортисти, глумци, естрада, интелектуалци); *знање* (научници, професори, новинари = симболичка елита) (према Katnić-Bakaršić, 2012: 20). На основу сакупљене грађе, издвојили смо четири групе примера у односу на то каква врста моћи се животињским називима репрезентује. У питању су: *државна*, *сексуална*, *војна* и *економска* моћ. Размотрићемо сваку од ових група појединачно.

5. Државна моћ

5.1. О почецима тога како се симболична снага одређених животиња користила као иконографски репрезент породичног, националног, државног и сл. идентитета Н. Висковић је писао следеће:

⁷ Н. Висковић подсећа на то и да су басне имале функцију да о односима моћи међу људима говоре кроз ликове животиња и то прикривеним „езоповским језиком” напомињући да укупно 310 Езопових басни има за протагонисте животиње, описујући однос моћи између јаких и слабих, лукавих и наивних (лав, лисица, вук, пас, змија) (И. 153).

„Mного prije pojave državnih zastava i viteških grbova, likovi životinja bili su znakovi identiteta i moći pojedinaca, plemena, klanova, država, vjerskih i drugih skupina [...] Životinje su na najstarijim pečatima moćnika i vlasnika [...] od davnina (se) graviraju na metalnom novcu [...] životinje su na monetama modernih država. U posebnom europskom umjeću heraldike [...] životinje su, pored geometrijskih oblika i nebeskih tijela, najčešći sadržaji grbova” (Visković, 2009: 186–187).

5.2. Неколико примера издваја се као показатељ активације симболичке моћи одређених животиња, или зооморфних митолошких бића, тако да представљају државну (или династичку) снагу. Тако, на пример, *змај* (што је потврђено секундарном реализацијом ове лексеме у *Речнику САНУ*) може бити и ’назив или симбол за Турску’. Треба имати у виду и посебну конотативну вредност *змаја* као митолошког бића које је поистовећивано са боговима неба и њиховим земаљским изасланицима, симболишући добротворну, небеску моћ (Купер, 2004: 192). Тако је Османска империја, као надирућа војна и политичка сила оријента, могла од стране хришћана бити представљена митским бићем изузетне моћи, снаге, али и опасности. Међутим, у последње време у публицистичком стилу налазимо примере који *змаја* поистовећују са Кином, због познате симболичке и културолошке везе кинеске традиције и историје са овим митолошким бићем (али и потребом да се експресивно конотираном лексемом пренесе одређена стилска порука), нпр.:

4) ZMAJ SA ISTOKA JE BESAN! Kina oštro ZAPRETILO Indiji: Ne potcenjujte našu spremnost da štitimo svoju teritoriju! (Kurir, 17. 6. 2020).

5.3. *Орао*⁸ је, с друге стране, универзални симбол ослобођења, победе, гордости, краљевског достојанства, ауторитета, снаге, висине (Купер, 2004: 120). Као симбол државне, династичке и сл. власти, снаге, моћи, победе (2. фиг., РСАНУ) и хералдички знак, у грбу, на застави и ордењу неких држава као симбол власти, моћи и сл. (3. а., РСАНУ) присутан је у традицијама многих народа, пре свега активацијом компонената изгледа и понашања.

6. Војна моћ

6.1. Изражена зоолошким метафорама, војна моћ се у српском језику може репрезентовати на два нивоа – индивидуланом и артефактском. Индивидуални ниво моћи одговара хијерархизацији војног система који препознаје ланац команде, чинове и однос надређени–подређени, те на индивидуланом

⁸ „Lav i orao su nedvojbeno najviši i najčešći heraldički znakovi s dobro poznatim porukama. Jedan i drugi nose vrijednosti patrijarhalnih kultura s gospodsko-podaničkim odnosima moći. Premda ambivalentnog značenja [...] lav i orao su ponajpre pozitivne i karizmatičke oznake. Zajedničko im je da u općoj svijesti [...] antropomorfnu oličavaju viši društveni rang, suverenu i muževnu snagu, borbenost, srčanost, slobodu, vjernost, plemenito držanje i ljepotu [...] Ipak, dok u političkom svijetu lav ima ulogu vrhovne životinje na zemlji, orao bi bio još viši, nebeski suveren. Zato su lavovi toliko često amblemi kraljevstava i plemićkih loza, dok su jednoglavi i dvoglavi orlovi [...] oznake drevnih istočnih carstava i potom rimskog, bizantinskog [...]” (Visković, 2009: 187–188).

нивоу можемо наћи примере где се већа или мања концентрација моћи на равни војних субјеката пројектује кроз називе животиња. Поред општевојног језика, који спада у тзв. професионалне (стручне) језике, у војсци постоје специјални језици другог типа – аргои, који имају експресивну функцију и оцену субјективног карактера (в. Поповић 1970: 55–57), а једна од његових функција јесте издвајање младих од старијих војника, тј. млађих и подређених у односу на оне који имају фактичку, директну моћ, која може да утиче на подређеног и једноставним перформативним, директивним говорним чиновима као што су наредбе и упутства. Тако се овај однос оних који имају фактичку моћ у војној организацији (старешине са војним чиновима и др.) и оних који ту моћ немају (млади војници, без чинова) у жаргону српског језика може огледати кроз пример *орла*, што у жаргону српског језика може бити ’строг војни старешина’ (РСЖ), док са друге стране имамо примере *гује* или *гуштера* (’млад војник, на почетку служења војног рока’, РСЖ), *комарца* којим се именује слаб војник, а Љ. Поповић бележи и пример *фазан* (или *репоња*) за младог војника (Поповић, 1970: 56), који има у себи елементе потцењивања (в. Новокмет, 2019: 314).

6.3. Када индивидулану моћ коју носе војне старешине усмеримо на артефакте, налазимо неколико примера којима се називима животиња изражава ватрена моћ/снага одређене војне опреме или технике.⁹ Та пракса може се повезати и са неким примерима из прошлости и традиције других језика и култура, на пример за време Другог светског рата био је познат *Панцер VI Tugar* – немачки тешки тенк (нпр. речник словеначког језика *Slovar slovenskega knjižnega jezika* или руског *Словарь современного русского литературного языка* региструју ово значење). Тако се нпр. у српском језику лексемом *бумбар* може именовати и ’топ’ (РСАНУ), али и противракетни и противоклопни систем.¹⁰

5) On očekuje da će se raketni sistem „Bumbar” naći na tržištu Emirata, ali i širom sveta (b92net, 17. 2. 2013); 6) U nazivu protivoklopnog sistema „bumbar”, koji je razvijen u Vojnotehničkom institutu, a proizveden u valjevskom „Krušiku”, spojeni su njegove karaktersitike i tradicija (b92net, 2. 5. 2012).

Такође, *зољом* или *осом* се у војном жаргону српског језика назива ’ручни минобацач (за једнократну употребу)’ (РСЖ):

7) Kao i da su četiri meseca pratili Arkana i da su nabavili „zolju”, jer je Arkan imao blindirani džip – rekao je Jekić (Politika, 8. 3. 2001).

⁹ „Ratnička zvjerska agresivnost i potreba da se neprijatelja prestravi samim izgledom bojovnika traže široku upotrebu životinjske ornamentike u odijevanju, heraldičkim znamenjima i materijalnoj opremi vojske [...] ni suvremene vojske ne odustaju od prednosti da svojim jedinicama, oklopnim kolima i avionima daju nazive, likove ili čak dizajn koji podseća na tigrove, leopardе, vukove, zmajeve” (Visković, 2009: 146).

¹⁰ Називи војне опреме по животињама представљају део војне традиције у домаћим условима, што потврђује и овај цитат: „Školski avioni „lasta” i „kobac”, koje proizvodi pančevačka „Utva”, takođe, slede tradiciju po kojoj vazduhoplovi dobijaju nazive po pticama – takvi su bili i „utva”, „galeb”, „jastreb” i „orao”, koje je proizvodila nekadašnja jugoslovenska vazduhoplovna industrija. „Kobac” će istovremeno da predstavlja unapređenu i ubojitiju verziju „laste”, zbog čega je i dobio “opasnije” ime” (b92net, 2. 5. 2012).

Као што видимо, ватрена моћ ове војне опреме метафорички се повезује са животињама (конкретно инсектима) који представљају какву реалну опасност за човека. Њихов физички изглед, скровита станишта, димензије, брзина и реална опасност коју представљају – изазивају код њега страхопоштовање.

7. Сексуална моћ

7.1. Један од аспеката човекове психофизичке карактеризације који се може изразити називима животиња у српском, али и другим језицима јесте и поље његове сексуалности, што је у литератури темељно обрађано (в. Ристивојевић Рајковић 2008, Ранђеловић 2012, Новокмет 2020, и др.). Метафорично активирани зоолошки примери углавном пројектују особине похотљивости или блудништва,¹¹ чешће код жена, или телесне пожелности (нпр. *ајгур*, *бикуља*, *ждребац*, *кучка*, *сојка*, *риба*, *мачка*, *цица* и др.), или пак наглашавају, углавном, мушку (али понекад и женску) телесну потенцију, моћ и снагу (*тигар*, *лав*, *тигрица*, *лавица*, *ждребац*, *пастув*, *пастувчина*, *бик* и сл.). Мушкарцима се преко зоолошких метафора учесталије приписује сексуална снага, потенција и моћ. Они се доводе у везу са животињама које се одликују физичком снагом или величином (*коњ*, *медвед*, *бик*) или које су познате као крвожедене, борбене и снажне (*тигар* и *лав*). Та мотивисаност темељи се на колективној експресији према различитим животињама које се доживљавају као потентне и енергичне, захваљујући комбинацији компонената њиховог физичког изгледа (величина, снага и сл.) и функције (служе за расплод), тј. повезивања категорија доминатног физичког изгледа са сексуалном потенцијом. *Ждребац* и *пастув* познати су као домаће животиње које служе за расплод (основна семантичка компонента у дефиницији лексеме *пастув* у РМС јесте 'неушкопљен', 'неуштројен'), па отуда је логична њихова симболична улога у контексту сексуалне потенције. Такође, *пастув* је познат као симбол агресивне мушкости (Купер, 2004: 125). Код ових животиња треба узети у обзир и компоненте величине и снаге, тј. крупан физички изглед и изразиту снагу и енергију. Тако долазимо до метафоре СЕКСУАЛНО АКТИВАН МУШКАРАЦ ЈЕ РАСПЛОДНИ КОЊ, која је активна у многим језицима света (уп. норв. *hingst*; енг. *stud*; фр. *étalon*; ит. *stallone* и сл.).

8) Italijanski *pastuv* [Stalone] je stekao kultni status pošto su filmu kasnije dodate eksplicitne scene seksa (rts.rs, 26. 11. 2010); 9) Taj i takav Goluža sada, pošto mu proliv beše srećom minuo, postaje još veći *pastuv* nego ranije, kada nije imao proliv i kada su ga posećivale samo najlepše varoške uspaljenice (Čas anatomije, Danilo Kiš / СрпКор2013); 10) Takođe ergela ili *pastuv* i često se koristi za opis muškarca velikih seksualnih sposobnosti (www.musicar.rs); 11) I bez obzira na to koliko se ti trudiš da ga uveriš da je pravi „*pastuv*”, on će se opustiti tek nakon trećeg, četvrtog puta, kada vidi da ti želiš još (mondo.rs, 26. 7. 2011).

¹¹ Тако се потврђују општи друштвени стереотипи, карактеристични за средине са патријархалном традицијом, у којима се сексуална активност код жена осуђује, и самим тим доводи у везу са негативно конотираним животињама, док се код мушкараца, напротив, охрабрује и подржава (Новокмет, 2020: 266).

Такође, у истој улози све чешће се активирају и лексеме *тигар*¹² и *лав* (обично као главне речи у склопу именичких синтагми у којима је зависни члан падежни атрибут са предлошко-падежном конструкцијом у *кревету* или у *спавалој соби*, којима се значење додатно конкретизује):

12) Da li je vaš partner pravi „tigar” u krevetu, nećete moći da otkrijete samo na osnovu određenog dela njegovog tela (zena.blic.rs, 20. 11. 2010); 13) Žene žele nekog ko će biti: vredan ko mrav u kuhinji, nežan kao mala maca na sofi, pažljiv ko ptica prema deci, brz kao hrt kad treba otići negde, divlji kao tigar u krevetu (SrWac 1.2).

7.2. Паралелно са овим примерима, и женска путена моћ представља се називима као што су *тигрица* и *лавица*:

14) Sa seksom je sasvim druga priča, vi nemate pravo da nemate želju da budete tigrica u krevetu (tetka.rs, 23. 2. 2012); 15) Postanite prava lavica u krevetu: 6 stvari za kojima muškarci „lude” (lepotaizdravlje.rs, 1. 2. 2016).

Оваква употреба лексеме *тигрица* није страна ни руском језику, на пример „гјечници савременог руског језика билеже да се зооним *тигрица* употребљава у пренесеном значењу за снаžну, одлучну, често уједно и окрутну жену” (Hrnjak, 2014: 144), док се у фразеолошком материјалу може довести у вези са храбром и одлучном борбеношћу (*борила се као тигрица*).¹³ Чини се да је у случају *тигрице* компонентна „дивље, неукротиве животиње”, коју човек није доместификовао, притом повезане са колективном представом о снази, издржљивости и агресивности, одговорна за значење које поред борбености упућује и на сексуалну активност.

7.3. Ако примере проширимо и на зооморфна митолошка бића, запажамо да посебан статус у изражавању сексуалне моћи има и *змај*, и то и код мушког и код женског пола. Рецимо, у народној књижевности многобројне су потврде тога: „змај је, и у веровањима и митологији, велики љубавник: он долази чистим женама и девојкама; он граби жене и девојке и одводи их у свој стан; у народним приповеткама често он граби царева кћери” (Чајкановић, 2014: 621–622).

16) Nije potrebno da budete „zmaj” u krevetu da bi muškarci ludeli za vama! (republika.rs, 5. 8. 2021).

¹² „Simbolika tigra u europskim jezicima znatno je siromašnija u usporedbi sa simbolikom koja se povezuje s lavom. Razlog tome je najvjerojatnije činjenica da je europska antika relativno kasno upoznala tigra, tek u doba Aleksandrova pohoda u Indiju, jedno od geografskih područja koja predstavljaju njegovo prirodno stanište, zbog čega je tamo smatran nenadmašivom kraljevskom zvijeri. Dok se u kršćanstvu lav pojavljuje kao simbol evanđelista sv. Marka, a u kasnijem kršćanskom misticizmu istovremeno kao simbol i samog Krista i Antikrista, zanimljivo je da se tigar u Bibliji uopće ne spominje. U kulturama koje tigra poznaju izravno ova divovska mačka koja utjelovljuje iskonske nagone postaje simbol moći mo. krvožednosti istovremeno” (Ladan 2006: 86–88, према Hrnjak, 2014: 144)

¹³ Као и код лавице у питању је „понашање тигрице која се потакнута животињским инстинктом храбро и жестокост бори с циљем да заштити своје младунце, показујући притом своју исконску природу звјери” (Hrnjak, 2014: 145).

8. Економска моћ

8.1. Примери зоолошких лексема који у секундарној реализацији реферишу на човека јаким економским просперитета, тј. економски моћног, независног и сл., нису учестали, чак ни у жаргонском регистру. Разлоге за то вероватно треба тражити у чињеници да се концепт економске моћи тешко пресликава на животињске називе који метафорично реферишу на човека на основу базичних поддомена преко којих иначе успостављамо везе између полазног (животиња) и циљног домена (ЧОВЕК), као што су њихова величина, облик, понашање, станиште и сл. Такво је, на пример, секундарно значење лексеме *зверка* (**2. фиг. а.** 'особа на високом положају; позната, утицајна личност', РСАНУ),¹⁴ која осим одређења извесне друштвене улоге ('особа на високом положају') пројектује и елементе економске моћи и независности (у језику медија често у склопу синтагме 'велика зверка' или крупна 'зверка'):

17) Газда Мијалко ... био је некада мали ћифтица, а сада је велики ћифта, сила, зверка! (Срем. 4, 153, РСАНУ); 18) Šef jakuza је svojevremeno ostavio svoju ljubav kako bi postao „velika zverka” i имао novac (Политикин културни додатак, 2002 / СрпКор2013).

8.2. Све учесталија употреба синтагме *економски тигар* у последње две деценије у српском јавном дискурсу сведочи о врло јасном пројектовању државне економске моћи на животињу изразите снаге. Синтагма *економски тигар* постала је важан део домаћег медијског наратива када се говори о развоју и просперитету, преливајући се из дискурса политичке елите ка новинарском стилу. Њоме се активирају све оне позитивне компоненте које смо већ регистровали за концепт *тигра* – снага, истрајност, одважност, хитрост, крволочност и сл., па би и *економски тигар* била свака она држава која показује вртоглави економски развој, снагу, моћ и одрживост. Иако тигар не припада оним животињама које дубоко прожимају митологију и фолклор српског етничког и географског простора (пре свега јер не припада овом географском поднебљу), симболична улога *тигра* (али и *лава*) веома је важна у пројекцији моћи, снаге, истрајности, физичке доминације и сл. из животињског света на човека или чак одређене материјалне реалије.¹⁵

8.3. Иако није први пут тада употребљена, синтагма *економски тигар* у позитивном контексту добија наглу интензификацију у јавном дискурсу од 2016. године:

¹⁴ Да је пресликавање и пројекција економске моћи на лексему *зверка* нешто што се усталило у популарној култури, доказ је и што се у преводу на српски језик један од ликова популарне серије „Секс и град” (*Sex and the city*, НВО, 1998–2004), коме је у серији надимак *Mr. Big* (срп. Велики) зове управо *Зверка* или *Господин Зверка*.

¹⁵ С једне стране представља суровост, агресију и дивљаштво а са друге неустрашивост, храброст, снагу, енергију, одличан осећај за време, моћ и снагу воље пред напорима као и спремност на брзу акцију, без размишљања и анализирања ситуације унапред упркос последицама (Камингс, 2004: 119).

19) VUČIĆ U DAVOSU: Srbija je ekonomski tigar jugoistočne Evrope (blic.rs, 20. 1. 2016); 20) Njeno mišljenje ne dele Vlada Srbije i Ministarstvo finansija koje prognoziraju čak i rast BDP-a, a Srbiju nazivaju ekonomskim tigrom Zapadnog Balkana (blic.rs, 22. 6. 2022); 21) Mi smo tigar u regionu! Mi smo, pre svega, ekonomski tigar (explorernews.rs, 20. 9. 2021); 22) Srbija je apsolutno ekonomski tigar danas, u poređenu sa peridom kada su ovi žuti bili na vlasti. Znači za njih smo 1000 ekonomskih tigara (krstarica.rs, 12. 9. 2021).

С обзиром на то да употребу ове синтагме не можемо сагледавати изоловано од друштвено-политичког и економског контекста у којем се употребљава, учестали су и свакако доминантнији примери њене ироничне употребе, пре свега у језику новинара, колумниста, блогера, али и коментатора на различитим порталима (неретко и граfiјски маркирани употребом знакова навода). Чак можемо тврдити да је дошло и до извесне деконструкције изворног значења ове синтагме (које упућује на економску моћ и просперитет) и да њена употреба, пре свега у медијском дискурсу, а поготово од 2016. године, има шаљиви и погрдни ефекат, са циљем да се економске реформе прогласе лажним, нереалним, нестабилним и сл., а перцепција јавности спрема њих каналише ка осећању нелагоде и нестабилности:

23) То је у овом тренутку, иако нас називају „економским тигром”, за већину становника Србије недостижан сан (nezavisnost.org, 5. 8. 2021); 24) Nijedna vlast ne bi smela da se ponosi time i naziva državu економским тигром док оvoliki број људи нема довољне зараде ни за основне животне намирнице током месеца (solidarnost.rs, 2022); 25) Kako se то економски тigar нашао у ситуацији да његови грађани не могу да са својим платама издрже ни крај месеца, и то они који имају ту срећу да раде? (webtribune.rs, 13. 7. 2021); 26) EKONOMSKI TIGAR: Iste čizme u Nemačkoј upola jeftinije nego u Srbiji (FOTO) (biznis24.rs, 29. 12. 2020).

Једна од првих употреба синтагме *економски тigar* (потврђена у електронским изворима) датира из 2007. године:

27) Američka agencija AP nedavno je objavila analizu u kojoj ocenjuje da je Srbija postala економски „tigar” Balkana (b92net, 3. 1. 2007).

Понекад је употреба таква да се из синтагме *економски тigar* екстрахује зоолошка компонента као главни именички члан преузимајући значење целе синтагме, опет неретко са ироничним призвуком:

28) Srbija kao „tigar” na Balkanu? (b92net, 3. 1. 2007); 29) Koji ste vi demagozi. Koje prazne priče za neobrazovan i glup narod. Bolestan vam taj vaš tigar... (blic.rs, 12. 10. 2021).

Међутим, прве употребе лексеме *тigar* у контексту економских реформи и просперитета, а у вези са Србијом, везане су пре свега за синтагму *балкански тigar* и могу се у ел. изворима наћи и пре 2016. године и синтагме *економски тigar*, дакле у распону од 2007. до 2013. године, што нам показују и примери из корпуса (углавном забележени путем коментара на информативним порталима):

30) Sad kad iz svake garaže iznikne po Džobs i Gejts. Srbija ima da postane „balkanski tigar” (b92net, 26. 6. 2013); 31) Prepoznajući da Srbija u ulozi balkanskog tigra može svojim uticajem da funkcionalno „povrati” Kosovo u sopstvenu zonu interesa, politički lideri pretenciozno su se utrkivali u epitetima Srbije kao regionalnog lidera, kao vodećeg faktora stabilnosti (danars.rs, 6. 7. 2012); 32) Keltski tigar je pominjao kao ogledni primer liberalne ekonomije i neoliberali nisu dozvoljavali prigovor toj tezi u Srbiji se govorilo o tome da bi Srbija mogla da postane balkanski tigar, u Zagrebu je pisano kako bi Hrvatska mogla da postane jadranski tigar (vreme.com, 25. 11. 2010); 33) Priče, aktuelnih, ali i bivših, ministara o tome kako će Srbija postati „balkanski tigar” poput dalekoistočnih, postaje u sadašnjim okolnostima više nego tužna ironija (politika.rs, 19. 5. 2010); 34) Politička elita, ista ona koja sada prebrojava mesta u klupama skupštine, nije uspela da od Srbije napravi „Irsku”, a od najavljivanog „balkanskog tigra”, po ugledu na dalekoistočne (Singapur, Južnu Koreju, Hongkong...), mi više ličimo na mačka u šlafroku sa šarama (politika.rs, 11. 5. 2008); 35) Srbija, kao nesuđeni ekonomski „balkanski tigar”, sudeći po rezultatima regionalnog razvoja od 2000. do 2005, pogotovo ako se ništa osetno ne izmeni, izgubiće skoro sve šare (bgsvetionik.com, 23. 7. 2007).

Новији примери показују да се, међутим, обе синтагме користе у ироничном тону:

36) Govore nam da smo „balkanski tigar”, a nismo ni svesni koliko zapravo zaostajemo za svetom (koreni.rs, 9. 1. 2020); 37) Danas se taj izraz malo modifikovao te se Srbija počinje nazivati „balkanskim tigrom”, ekonomskim liderom Jugoistočne Evrope i zemljom u kojoj nas građane treba da je „sramota koliko nam dobro ide”, da citiram premijera (danars.rs, 27. 01. 2016).

Називање различитих просперитетних и растућих државних економија *тигром* пресликало се и на друге државе, па тако налазимо и пример *јадрански тигар* за Хрватску:

38) U Srbiji se govorilo o tome da bi Srbija mogla da postane balkanski tigar, u Zagrebu je pisano kako bi Hrvatska mogla da postane jadranski tigar (vreme.com, 25. 11. 2010).

или *словенски тигар* за Белорусију:

39) Nekritički [se] hvali njen ekonomski model ili se neutemeljeno „boji tamnim bojama”. I na Zapadu je slično. Bi-Bi-Si je naziva „slovenskim tigrom”, a istovremeno dobija sankcije od EU i SAD (novosti.rs, 13. 4. 2016).

Међутим, прва помињања *тигра* у контексту рапидног економског развоја државне економије у европском контексту везују се за период наглог економског раста Ирске, од средине 90-их до друге половине 2000-их, што се у медијским извештавањима потврђује примерима као што су *keltski тигар* (најстарији такав пример датира из 2006. године):

40) Irska je nadimak Keltski tigar stekla zahvaljujući protržišnim reformama, pa je tako danas Irska jedna od najslobodnijih ekonomija Evrope i sveta (srbijadanas.rs, 8. 12. 2017); 41) Pa je ova država, poput onih azijskih, najposle, sasvim opravdano, dobila novi epitet – „keltski tigar” (Politika, 24. 9. 2006); 42) Keltski tigar je posle godina

ekonomskog uspona zapao u nevolje zbog smanjene tražnje na tržištu nekretnina (Politika, 22. 9. 2009).

или *европски тигар*:

43) Simbolično, baš je Irska dobar primer posledica cunamija koji je uzdrmao svetsku ekonomiju. Samo pre jednu deceniju ova zemlja je navođena kao primer ekonomskog čuda, evropski tigar, model koji su naši političari-ekonomski eksperti isticali u svakoj prilici (novosti.rs, 15. 6. 2013).

Ипак, порекло синтагме *економски тигар* (или синтагме у којој је *тигар* главни именички члан, а придевски детерминатив може бити присвојни придев од назива земље, регије и сл., дакле *европски, келтски, словенски, јадрански, балкански* и сл.) можемо тражити све до азијских земаља и природног станишта тигрова, где имају посебан статус и симболичку вредност. Такозвана 'тигар економија' (енгл. *tiger economy*), па и сва каснија повезивања економског и привредног раста са симбичком улогом *тигра* у савременом друштву, потиче од економског развоја неколико земаља у југостичној Азији, какве су Сингапур, Јужна Кореја, Тајван и Хонг Конг. Заједничним називом *азијски тигар* обично су се у штампи подразумевале поменуће азијске земље са високим растом привреде и које су из аграрног друштва направиле транзицију ка индустријализацији.¹⁶

44) Брза индустријализација и брзи скок из стања заосталих пољопривредних земаља и колонијалних поседа великих сила заслужили су ове четири земље репутацију „азијских тигрова” – муњевито брзо, прецизно и успешно (sr.puntomarinerо.com, 23. 10. 2020).

Оваква све активнија употреба лексеме *тигар* у јавном дискурсу обавезује нас да у будућности узмемо у обзир и нова значења при њеној лексикографској обради или лексикографској ревизији. *Тигар* би у секундарној реализацији могао да се дефинише и као 'држава са растућом економијом и привредом' или 'држава која показује особине убрзаног економског и привредног развоја и раста', док би као изрази могли да се издвоје спојеви са детерминативма *европски, балкански, келтски, азијски, економски* и сл.

9. Закључак

9.1. У српском језику употреба назива одређених животиња у метафоричном контексту може пројектовати различите типове моћи, као што је државна, војна, сексуална или економска. У питању су доминантно оне животиње према којима човек осећа дивљење и страхопоштовање, и то због њихове величине, снаге, јачине (*бик, пастув, ждребац*), или чињенице да их човек није доместификовао, да не може да их контролише, и да нису јестиве (*лав, тигар*), како то

¹⁶ Поред *азијских тигрова*, спомињу се и економије „азијских тигрића” (младунаца) у које спадају Индонезија, Малезија, Тајланд, Вијетнам и Филипини.

објашњава Е. Лич (Leach, 1964: 45), тј. да их не користи за сопствену исхрану (Новокмет, 2020: 184). Неке од њих у националној култури и симболици, као што су *лав*, *орав*, *соко*, *тигар*, карактеришу особине храбрости, јунаштва и одлучности. Можемо рећи да говорници српског језика, с једне стране, изражавају позитивну колективну експресију према оним животињама које су својим изгледом крупније и по снази надмоћније од људи, какве су нпр. *бик*, *ждребац*, *пастув* итд., док *тигар* и *лав*, иако карактеристични за друга географска поднебља, традиционално изазивају страхопоштовање и дивљење због своје величине, крутности и снаге.

Литература

- Андрић, Д. (2005). Двосмерни речник српског жаргона и жаргону сродних речи и израза. Београд: Zeptr Bookwork.
- Barčot, B. (2014). Antropomorfizam i zoomorfizam u hrvatskim, ruskim i njemačkim zoonimskim frazemima. *Philological Studies*, Tom 2, 481–496.
- Visković, N. (1995). Političke životinje. *Politička misao*, 32/3–4, 141–157.
- Visković, N. (2009). *Kulturna zoologija*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
- Wierzbicka, A. (1985). *Lexicography and conceptual analysis*. Karoma: Ann Arbor.
- Гортан-Премк, Д. (2004). Полисемија и организација лексичког система у српском језику. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Камингс, Е. Т. (2004). Све о симболима, Београд: Народна књига, Алфа.
- Katnić-Bakaršić, M. (2012). *Između diskursa moći i moći diskursa*. Zagreb: Naklada ZORO.
- Kiełtyka, R., Kleparski, G. (2005). The scope of English zoosemy: The case of Domesticated Animals. *Studia Anglica Resoviensia* 3, 76–87.
- Купер, Џ. К. (2004). Илустрована енциклопедија традиционалних симбола. Београд: Нолит.
- Leach, E. (1964). Anthropological aspects of language: Animal categories and verbal abuse. U Eric Lenneberg (ur.). *New Directions in the study of language* (str. 23–63). Cambridge, MA: MIT Press.
- Martsa, S. (1999). On exploring the conceptual structure of folk knowledge: the case of animal terms. *Linguistica e Filologia* 9, 73–87.
- Новокмет, С. (2019). Називи животиња у функцији номинације човека према друштвеној улози у жаргону српског језика. *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 49/1, 307–319.
- Новокмет, С. (2020). Називи животиња у српском језику – семантичка и лингвокултуролошка анализа. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Поповић, Љ. (1970). Касарнски арго. *Књижевност и језик*, XVII/1, 55–64.
- Рањеловић, А. (2012). Метафорична значења зоонима који се односе на људске особине. *Наш језик*, XLIII/3–4, 89–17.

- Речник српскога језика. (2007). Нови Сад: Матица српска.
- Речник српскохрватског књижевног и народног језика. (1959–). Књ. I–XXI. Београд: Српска академија наука и уметности – Институт за српски језик САНУ.
- Речник српскохрватскога књижевног језика. (1967–1976). Књ. I–VI. Нови Сад: Матица српска.
- Ristivojević Rajković, N. (2008). Zoonimska metaforika o muškarcima i ženama. *Philologia*, 6, 45–52.
- Hrnjak, A. (2014). Žene, zmajevi i opasne životinje. O nekim elementima konceptualizacije žene u hrvatskoj i ruskoj frazeologiji. U Ivana Vidović Bolt (ur.), *Životinje u frazeološkoj ruhu* (str. 137–153). Zagreb: FF-press.
- Чајкановић, В. (2014). Из српске религије, митологије и фолклора, изабране студије. Београд: Евро-Ђунти.

Slobodan Novokmet

**METAPHORICAL MEANINGS OF ANIMAL NAMES
EXPRESSING POWER IN THE SERBIAN LEXICAL
SYSTEM AND PUBLIC DISCOURSE**

The subject of our paper is the lexicological and linguacultural analysis of animal names, which in secondary semantic realizations project the meaning of power, whether political, economic, military, etc. (for example, the presentation of Serbia as an “economic tiger” in the media, etc.). Our goal is to determine, based on the examples, the relevant lexical mechanisms that lead to the transfer of the nomination from animal to a specific concept that shapes the function of power as a certain strength, influence, force, etc. In the research, we also include linguistic and cultural aspects that should reflect the axiological attitudes of the Serbian linguistic and cultural community towards the representatives of certain animals that bear the symbolism of power and determine the cultural circumstances that shape Serbian public discourse to use specific animals as symbols of power.

slobodan.novokmet@isj.sanu.ac.rs